

УДК 597 (477)

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ РІЗНОМАНІТТЯ ІХТІОФАУНИ ПРІСНОВОДНИХ ВОДОЙМ УКРАЇНИ (ТАКСОНОМІЧНИЙ СКЛАД, РОЗПОДІЛ ПО РІЧКОВИМ БАСЕЙНАМ, СУЧАСНИЙ СТАН)

Ю. В. Мовчан

Національний науково-природничий музей НАН України.

вул. Б. Хмельницького, 15, Київ, 01030 Україна

E-mail: zootus@zootus.freenet.kiev.ua

Одержано 3 грудня 2004

К характеристике разнообразия ихтиофауны пресноводных водоемов Украины (таксономический состав, распределение по речным бассейнам, современное состояние). Мовчан Ю. В. — В пресноводных водоемах Украины на сегодняшний день отмечено 114 видов миног и рыб 72 родов, 26 семейств и 16 отрядов, среди которых доминируют семейства карповых (42 вида), бычковых (16) и окуневых (10); наибольшее разнообразие ихтиофауны характерно для бассейнов Дуная (97 видов), Днестра (85) и Днепра (84). За последние 40–50 лет рыбное население пополнилось 18 видами и подвидами рыб 9 семейств, но утратило три таксона. На основании сравнительного анализа современного состояния ихтиофауны показано уменьшение видового состава в большинстве речных бассейнов и падение численности рыб, что связывается с негативным влиянием хозяйственной деятельности на гидроценозы. Определены виды рыб пресноводных водоемов (24 таксона 5 семейств), которые уже сейчас требуют специальной охраны на уровне Красной книги Украины.

Ключевые слова: ихтиофауна, разнообразие, речной бассейн, рыбы, вид, семейство, численность.

To the Characteristic of a Diversity of the Ichthyofauna of the Freshwater Reservoirs of Ukraine (a Taxonomic Composition, River Basins Allocation, Current State). Movchan. Y. V. — The 114 species of lampreys and fishes of 72 genera (26 families of 16 orders) are registered in the freshwater reservoirs of Ukraine today among of which Cyprinidae (42 species), Gobiidae (16) and Percidae (10) are dominating. The higher diversity of the ichthyofauna is characteristically to the river basins of Danube (97 species), Dniestr (85) and Dnieper (84). For the last 40 — 50 years the fish inhabitants has increased by 18 species and subspecies of fishes the 9 families, but has lost three taxons. On the grounds of comparative analysis of today's status of ichthyofauna has detect decrease of list species for the most river basins and lowering of fishes numerosity that is bound up with negative effect of economic activities on hydrocoenoses. Fishes of the freshwater reservoirs (24 taxons of 5 families) that to require Red Data Book preservation level were determined.

Key words: ichthyofauna, diversity, river basin, fishes, species, family, quantity

Вступ

Біорізноманіття тваринного світу це національне надбання України, а його збереження, відтворення і раціональне використання є пріоритетом у галузі природокористування, охорони природи, забезпечення екологічної безпеки і однією з невід'ємних умов збалансованого економічного і соціального розвитку нашої держави.

Іхтіофауна є важливим компонентом біологічного різноманіття, оскільки міноги і риби відіграють ключову роль у трофічній ланці водних біоценозів. Риби, одна з найважливіших в господарському відношенні група хребетних тварин, служать також чи не найкращими індикаторами екологічного стану водойм і дуже чутливо реагують на погіршення умов існування, скорочуючи свою чисельність, ареали або й частково чи повністю зникаючи у водоймах.

Нові наукові факти, отримані за допомогою класичних і сучасних методів, загальний розвиток іхтіологічних досліджень у світі привертають зараз інтерес зарубіжних науковців до питань таксономії і номенклатури риб та їх удосконаленню (Аннотированный каталог, 1998, Kottelat, 1997, багато ін.). В Україні за останні 40–50 років було видано десятки монографій і сотні наукових статей, які висвітлюють переважно різні сторони біології міног і риб, що дозволяє стверджувати про достатньо

високий рівень вивченості їх у цьому плані в нашій державі, але все ще мало уваги приділяється питанням фауністики і систематики. Навіть така узагальнююча на кінець ХХ ст. фундаментальна праця як «Фауна України» (1980–1988 рр.), виходячи з нових фактів і напрацювань, вже зараз потребує відповідних корегувань і доповнень. Про це свідчить, наприклад, той факт, що за останні десятиліття в іхтіофауні прісних вод України відбулися і відбуваються суттєві зміни. Зокрема, з'явилися нові види риб, які вже увійшли до складу місцевої іхтіофауни, тобто натуралізувалися, або підтримують свою чисельність у водоймах за рахунок штучного їх розведення і вирощування, ряд видів розширили свій природний ареал, інші, навпаки, скоротили чи скорочують як його, так і свою чисельність під зростаючим тиском активної господарської діяльності, або ж, нарешті, зникли не тільки в корінному руслі великих рік, на окремих його ділянках чи в окремих річкових басейнах, але й повністю випали зі складу іхтіофауни країни. Для багатьох таксонів виникла потреба уточнень їх латинської назви, автора і року першоопису відповідно до вимог «Міжнародного кодексу зоологічної номенклатури» (2000), української назви і т. п. До цього можна додати, що більш-менш достовірні порівняльні відомості щодо розподілу міног і риб по річкових басейнах відносяться лише на кінець 40-х — початок 50-х рр. минулого сторіччя (Берг, 1949, Маркевич, Короткий, 1954), у вітчизняній літературі не визначена точна загальна чисельність видового складу іхтіофауни, як і загальне число видів риб в прісноводних водоймах України і т. ін.

Викладене вище ставить за мету даної роботи необхідність проведення аналізу різноманіття міног і риб, зокрема, уточнень щодо сучасного складу іхтіофауни прісноводних водойм України та розподілу її в різних річкових басейнах, перевірки та приведення у відповідність до сучасних знань і вимог іхтіологічної науки таксономії і номенклатури цих тварин, орієнтовної оцінки сучасної їх чисельності в окремих водоймах, уточнень українських назв відповідно до українського правопису тощо. Наше бачення сучасного стану іхтіофауни не претендує на абсолютну повноту, але підводі певний підсумок сьгоднішньої вивченості рибного населення прісноводних водойм і, сподіваємося, приверне більшу увагу зокрема й до іхтіофауністичних досліджень в Україні, і в подальшому стані в пригоді при виконанні робіт з фауністики, систематики, зоогеографії. Дослідження виконане за підтримки Програми НАН України «Національне надбання».

Матеріал і методи

Матеріали роботи базуються на колекціях міног і риб іхтіологічних фондів Зоологічного музею ННПМ НАН України (Мовчан і др., 2002). Риби зібрані в останні 35–40 років при безпосередній участі автора. Використані матеріали численних наукових джерел, цитованих у «Фауні України» (1980–1988) і публікацій останніх років (за браком місця вкажемо лише кілька з них: Волошкевич, 1999; Дирипаско, 2002; Мовчан, 2000, 2001; Худий, 2002 та багато ін.) та неопубліковані власні дані. Створена електронна база даних видового складу міног і риб іхтіологічних фондів зоомузею та опрацювання існуючої літератури дозволили провести порівняльний аналіз загального видового складу риб річкових басейнів України, оцінити їх відносну чисельність там, а також визначити імовірний склад рідкісних і зникаючих риб у цих водоймах. Для урахування нових іхтіологічних даних у текст і таблиці були внесені відповідні зміни в таксономію і номенклатуру міног і риб, переглянуті українські назви таксонів тощо. Тут не врахована робота росіян (Богуцкая, Насека, 2004), яка вийшла у світ вже після здачі статті до друку. При підрахунках видового складу взяті до уваги тільки таксони у ранзі виду, оскільки підвидовий статус багатьох риб України не є валідним, часом суперечливий або сумнівний і не завжди визнається іхтіологами. Прісноводні, солонуватоводні і деякі морські види риб, які зараз зустрічаються в прісних і опріснених естуарних солонуватих водах, заходять в них або тримаються там, розглядаються разом, тобто взято значно ширший існуючий зараз у водоймах видовий спектр, ніж той, що відповідає уявленню про суцільно «прісноводних риб» (тобто таких, що розмножуються тільки в прісній воді).

Структура наведених нижче матеріалів, зокрема й послідовність розташування родин, відповідає класифікації Д. Нельсона (Nelson, 1994), таксономічне і номенклатурне корегування назв всіх таксонів, зокрема родин, родів, видів і підвидів, проведене відповідно В. Ешмейєра (Eschmeyer, 1998). Українські назви таксонів подаються згідно із словниками назв риб (Линдберг, Герд, 1972; Маркевич, Татарко, 1983 та ін.), з урахуванням видання «Фауна України», інших публікацій (Третьяков, 1947; Колушев, 1949; Маркевич, Короткий, 1954 та ін.) та Українського правопису (2004). Вони потребують відповідної корекції, але не докорінних змін, і це принципова позиція, оскільки українські назви у своїй більшості відповідають, на нашу думку, сучасній науковій іхтіологічній термінології, яка складалася і використовувалася в Україні впродовж багатьох десятиліть.

Результати та обговорення

Велика різноманітність і значні розміри природних і штучно створених водойм в Україні, а це басейни Дунаю, Дністра, Південного Бугу, Дніпра, Сіверського Дінця, річки Північного Приазов'я, Криму тощо, а також опріснені лимани (Бузький, Дніпровський, Дністровський, Молочний та ін.), природні

озера, водосховища, ставки, водойми—охолоджувачі ТЕЦ, АЕС і ін., магістральні і осушувальні канали і т. п., обумовлюють велику різноманітність іхтіофауни прісноводних водойм та особливості її розподілу.

Виходячи з сучасних наукових даних, усі міноги і риби, які зустрічаються в прісноводних водоймах України, відносяться до типу хордових — Chordata, підтипу хребетних (черепних) — Vertebrata (Craniata), який включає два надкласи: безщелепові — Agnatha з класом цефаласпідоморфи (одноніздреві) — Cephalaspidomorphi (Monogina), з одним рядом міногоподібних, і щелепороті — Gnathostomata з класом променеперих риб (Actinopterygii), куди входять 15 інших рядів риб.

За нашими даними, в прісноводних водоймах України відмічено 114 видів міног і риб, які відносяться до 72 родів, 26 родин і 16 рядів (табл. 1). Порівняльний по басейнах аналіз рибного населення показав, що найбільше різноманіття іхтіофауни характерне для басейнів Дунаю (97 видів), Дністра (85) та Дніпра (84) і зменшується на схід до 42 видів в Криму, де корінна фауна представлена тільки 13 таксонами. Загалом в прісноводних водоймах України найбільш численними є родини Cyprinidae (42 види), Gobiidae (19), Percidae (10), Acipenseridae (6), Salmonidae (5) і Cobitidae (4 види), в родинях Clupeidae і Catostomidae — по 3, відповідно у родинях Petromyzontidae, Ictaluridae, Gasterosteidae і Cottidae — по 2 види, а всі інші 14 родин: Polyodontidae, Anguillidae, Balitoridae, Siluridae, Esocidae, Umbridae, Lotidae, Atherinidae, Adrianichthyidae, Poeciliidae, Syngnathidae, Centrarchidae, Odontobutidae і Pleuronectidae представлені одним видом у кожній (табл. 2). Перші три з наведених вище родин домінують за числом видів в них у басейнах усіх річок: в басейні Дунаю 35 видів коропових, 18 видів

Таблиця 1. Таксономічний склад міног і риб та розподіл таксонів по басейнах головних рік України
Table 1. A taxonomic composition of lampreys and fishes and taxons allocation in main river basins of Ukraine

Таксони, n	Дунай	Дністер	Південний Буг	Дніпро	Сіверський Донець	Північне Приазов'я	Крим	Загальне число таксонів, n
Ряди	14	14	12	15	11	12	9	16
частка від іхтіофауни прісних вод, %	87,5	87,5	75,0	93,8	68,8	75,0	56,3	
Родини	22	22	18	22	16	14	13	26
частка від іхтіофауни прісних вод, %	84,6	84,6	69,2	84,6	61,5	53,8	50,0	
Роди	65	61	51	59	45	43	36	72
частка від іхтіофауни прісних вод, %	90,3	84,7	70,8	81,9	62,5	59,7	50,0	
Види	97	85	70	84	56	58	42	114
частка від іхтіофауни прісних вод, %	85,1	74,6	61,4	73,7	49,1	50,9	36,8	
Корінна фауна (види)	88	78	66	73	52	53	13	96
частка від іхтіофауни басейну, %	90,7	91,8	94,3	86,9	92,9	91,3	31,0	84,2
Вселенці (види)	9	7	4	11	4	5	29*	18
частка від іхтіофауни басейну, %	7,9	6,1	3,5	9,6	3,5	4,4	25,4	15,8**
Червона книга України***	16	10	7	9	6	5	3	21
частка від корінної іхтіофауни басейну, %	18,2	12,8	10,6	12,3	11,5	9,4	23,1	21,7

* З урахуванням також представників фауни України, яких акліматизовано в рибних господарствах або вони прийшли в кримські водойми Південно-Кримським каналом з Дніпра;

** % іхтіофауни прісних вод;

*** 1994 р.

Таблиця 2. Сучасний видовий склад, розподіл, динаміка змін і орієнтовна чисельність міног і риб в басейнах річок України.

Table 2. A present composition of species, allocation, dynamic of changes and tentative quantity of lampreys and fishes in river basins of Ukraine.

Вид, підвид	Ріки та їх басейни						
	Дунай	Дністер	Південний Буг	Дніпро	Сіверський Донець	Північне Приазов'я	Крим
Petromyzontidae — Міногові							
<i>Eudontomyzon danfordi</i> Regan, 1911 — <i>Мінога карпатська*</i>	++ P	--	--	--	--	--	--
<i>E. mariae</i> (Berg, 1931) — <i>Мінога українська*</i>	++ P	++ P	+ -	++ P	++ P	--	--
Acipenseridae — Осетрові							
<i>Huso huso ponticus</i> Salnikov et Malyatskij, 1934 — <i>Білуга чорноморська*</i>	++ P	+ -	+ -	++ P	+ -	--	--
<i>Acipenser nudiiventris</i> Lovetsky, 1828 — <i>Осетер шип*</i>	+ -	+ -	--	+ -	--	--	--
<i>A. ruthenus</i> Linnaeus, 1758 — <i>Стерлядь*</i>	++ P	++ P	+ -	+ -	+ -	+ -	--
<i>A. gueldenstaedtii</i> Brandt et Ratzeburg, 1833 — <i>Осетер російський</i>	++ P	+ -	+ -	++ P	+ -	+ -	--
<i>A. sturio</i> Linnaeus, 1758 — <i>Осетер атлантичний*</i>	+ -	--	--	+ -	--	--	--
<i>A. stellatus</i> Pallas, 1771 — <i>севрюга</i>	++ P	+ - ?	+ -	+ - ?	--	--	--
Polyodontidae — Веслоносові							
<i>Polyodon spathula</i> (Walbaum, 1792) — <i>Веслоніс північноамериканський</i>	--	--	--	- + B	--	--	--
Anguillidae — Вугреві							
<i>Anguilla anguilla</i> (Linnaeus, 1758) — <i>Річковий вугор європейський</i>	++ P	+ -	+ -	++ P	- + P	- + ?	--
Clupeidae — Оселедцеві							
<i>Clupeonella cultriventris</i> (Nordmann, 1840) — <i>Тюлька чорноморсько-азовська</i>	++ 3	++ H	++ 3	++ 3	++ H	++ H	--
<i>Alosa caspia nordmanni</i> (Antipa, 1904) — <i>Пузанок дунайський</i>	++ H	+ -	++ ?	++ H	--	--	--
<i>A. caspia tanaica</i> (Grimm, 1901) — <i>Пузанок азовський</i>	--	--	--	--	--	++ ?	--
<i>A. pontica</i> (Eichwald, 1838) — <i>Оселедець чорноморсько-азовський прохідний</i>	++ H	++	++ P	++ H	--	--	--

Примітка. I — ліва позначка показує наявність виду (підвиду) у минулому (+ -), права — наявність сучасна (+ -), ? — існування ймовірне або викликає сумнів; літерами позначена орієнтовна сучасна чисельність: 3 — звичайна, місцями промислова риба, H — нечисленна, місцями зникаюча; P — рідкісна; B — вселенець; 2 — у басейн Дунаю включено його пониззя і придунайські водойми, а також басейни його притоків Тиси, Ужа та ін. (Закарпаття), Сірету і Пруту (Буковина); басейн Дніпра, відповідно, включає руслову частину цієї ріки з водосховищами і басейни лівобережних та правобережних її притоків; до басейну Північного Приазов'я віднесено басейни річок Молочна, Лозоватка, Обігінна, Берда, Кальміус, Грузький Яланчик та ін.; Крим охоплює басейни річок Чорна, Бельбек, Кача, Альма, Салгир, Біюк-Карасу та ін., а також водосховища і ставки; 3 — зірочкою позначені таксони, занесені до Червоної книги України (1994).

продовження таблиці 2

Вид, підвид	Ріки та їх басейни						
	Дунай	Дністер	Південний Буг	Дніпро	Сіверський Донець	Північне Приазов'я	Крим
Cyprinidae — Коропові							
<i>Leuciscus leuciscus leuciscus</i> (Linnaeus, 1758) — Ялець європейський	++ Н	++ Н	++ Р	++ Н	--	--	--
<i>L. danilewskii</i> (Kessler, 1877) — Ялець Данилевського*	--	--	--	--	++ Р	--	--
<i>L. cephalus cephalus</i> (Linnaeus, 1758) — Головень звичайний	++ 3	++ 3	++ 3	++ Н	++ 3	++ Н	++ 3
<i>L. borysthenicus</i> (Kessler, 1859) — Бобирець звичайний	++ 3	++ ?	++ Р	++ 3	--	++ Н	--
<i>L. (Telestes) souffia agassii</i> Valenciennes, 1844 — Ялець-андруга закарпатський*	++ Н	--	--	--	--	--	--
<i>Rutilus rutilus rutilus</i> (Linnaeus, 1758) — Плітка звичайна	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	-+ В
<i>R. frisii frisii</i> (Nordmann, 1840) — Вирезуб причорноморський*	--	++ Р	+ -	+ -	++ Р	++ ?	--
<i>R. frisii kutum</i> (Kamensky, 1901) — Кутум каспійський	--	--	--	--	--	-+ В ?	--
<i>Scardinius erythrophthalmus erythrophthalmus</i> (Linnaeus, 1758) — Краснопірка звичайна	++ 3	++ Н	++ 3	++ 3	++ Н	++ 3	-+ В
<i>Chondrostoma nasus nasus</i> (Linnaeus, 1758) — Підуст звичайний	++ 3	++ 3	++ Н	++ Н	--	--	--
<i>Ch. nasus variabile</i> Jakovlev, 1870 — Підуст волзький	--	--	--	--	++ Р	--	--
<i>Alburnoides bipunctatus bipunctatus</i> (Bloch, 1782) — Бистрянка дунайська	++ Н	--	--	--	--	--	--
<i>A. bipunctatus rossicus</i> Berg, 1924 — Бистрянка російська	--	++ Н	++ Р	++ Р	+ -	+ - ?	--
<i>A. bipunctatus fasciatus</i> (Nordmann, 1840) — Бистрянка південна	--	--	--	--	--	--	++ Н
<i>Chalcalburnus chalcoides mento</i> (Heckel, 1836) — Шемая чорноморсько-азовська*	++ Н	+ - ?	++ Н	++ Н	++ Р	++ Н	--
<i>Ch. chalcoides mentoides</i> (Kessler, 1859) — Шемая кримська	--	--	--	--	--	--	++ Р
<i>Alburnus alburnus alburnus</i> (Linnaeus, 1758) — Верховодка звичайна	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	-+ В
<i>Leucaspius delineatus</i> (Heckel, 1843) — Верховка звичайна	++ Н	++ Н	++ Н	++ 3	++ 3	++ Н	-+ В
<i>Rhoxinus percnurus</i> (Pallas, 1814) — Гольян озерний	--	--	--	++ Р	--	--	--
<i>Ph. rhoxinus rhoxinus</i> (Linnaeus, 1758) — Гольян звичайний	++ 3	++ Н	--	++ Р	-+ Р	-+ Р	++ 3
<i>Vimba vimba vimba</i> (Linnaeus, 1758) — Рибець звичайний	++ Н	++ Н	++ Н	++ Н	++ Р	++	--
<i>V. vimba tenella</i> (Nordmann, 1840) — Рибець малий*	--	--	--	--	--	--	+ -
<i>Blissa bjoerkna</i> (Linnaeus, 1758) — Плоскирка європейська	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ Н	-+ В

продовження таблиці 1

Вид, підвид	Ріки та їх басейни						
	Дунай	Дністер	Південний Буг	Дніпро	Сіверський Донець	Північне Приазов'я	Крим
Cyprinidae — Коропові							
<i>Mylopharyngodon piceus</i> (Richardson, 1846) — Чорний амур	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	--
<i>Cyprinus carpio</i> Linnaeus, 1758 — Короп європейський	++ Н	++ Н	++ Н	++ Н	++ Н	++	- + В
<i>Sarassius sarassius</i> (Linnaeus, 1758) — Карась звичайний	++ Н	++ Н	++ Н	++ Н	++ Н	++	- + В
<i>C. auratus gibelio</i> (Bloch, 1782) — Карась сріблястий	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	- + В
<i>Tinca tinca</i> (Linnaeus, 1758) — Лин звичайний	++ 3	++ Н	++ Н	++ 3	++ Н	++	- + В
Catostomidae — Чукучанові							
<i>Ictiobus cyprinellus</i> (Valenciennes, 1844) — Буфало великоротий	-- ?	- + В	-- ?	- + В	-- ?	-- ?	--
<i>I. bivalus</i> (Rafinesque, 1818) — Буфало малоротий	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	--
<i>I. niger</i> (Rafinesque, 1819) — Буфало чорний	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	-- ?	--
Cobitidae — В'юнові							
<i>Cobitis taenia</i> (s. l.) Linnaeus, 1758 — Щипавка звичайна	++ Н	++ Н	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ Р
<i>C. melanoleuca</i> Nichols, 1925 — Щипавка сибірська	--	--	--	--	- + Р	--	--
<i>Sabanejewia aurata aurata</i> (De Filippi, 1863) — Щипавка золотиста звичайна	--	--	--	--	++ Н	--	--
<i>S. aurata balcanica</i> (Karaman, 1922) — Щипавка золотиста балканська	++ 3	++ 3	--	- + Р	--	- + ?	--
<i>Misgurnus fossilis</i> (Linnaeus, 1758) — В'юн звичайний	++ 3	++ Н	++ Н	++ 3	++ Н	++	--
Balitoridae — Баліторові							
<i>Barbatula barbatula</i> (Linnaeus, 1758) — Вусатий слиж європейський	++ 3	++ 3	++ Р	++ Н	++ Н	--	--
Ictaluridae — Ікталурові							
<i>Ictalurus punctatus</i> (Rafinesque, 1818) — Канальний сом плямистий	--	--	-- ?	- + В	- + В	--	--
<i>Ameiurus nebulosus</i> (Le Sueur, 1919) — Карликовий сомик коричневий	- + В	--	--	--	--	--	--
Siluridae — Сомові							
<i>Silurus glanis</i> Linnaeus, 1758 — Сом європейський	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++ 3	++	- + В
Esocidae — Щукові							
<i>Esox lucius</i> Linnaeus, 1758 — Щука звичайна	++ 3	++ Н	++ 3	++ 3	++ 3	++	--
Umbridae — Умброві							
<i>Umbra krameri</i> Walbaum, 1792 — Умбра звичайна*	++ Н	++ Р	--	--	--	--	--
Salmonidae — Лососеві							
<i>Thymallus thymallus</i> (Linnaeus, 1758) — Хариус європейський*	++ Р	++ Р	--	--	--	--	--
<i>Salmo trutta trutta</i> morpho <i>fario</i> Linnaeus, 1758 — Форель струмкова	++ Н	++ Н	--	--	--	--	++ Р

продовження таблиці 2

Вид, підвид	Ріки та їх басейни						
	Дунай	Дністер	Південний Буг	Дніпро	Сіверський Донець	Північне Приазов'я	Крим
Salmonidae — Лососеві							
<i>S. trutta trutta</i> morpha <i>lacustris</i> Linnaeus, 1758 — <i>Форель озерна</i>	- + P	- - ?	- -	- -	- -	- -	- + P
<i>S. trutta labrax</i> Pallas, 1814 — <i>Лосось чорноморський*</i>	+ + P	+ -	+ -	+ + P	- -	+ + P	- + P
<i>S. gairdnerii</i> Richardson, 1836 — <i>Форель райдужна</i>	- + B	- + B	- -	- -	- -	- -	- + B
<i>Salvelinus fontinalis</i> (Mitchil, 1814) — <i>Палія американська</i>	- + B	- -	- -	- -	- -	- -	- -
<i>Hucho hucho</i> Linnaeus, 1758 — <i>Лосось дунайський*</i>	+ + P	- -	- -	- -	- -	- -	- -
Lotidae — Миневі							
<i>Lota lota</i> (Linnaeus, 1758) — <i>Минь річковий</i>	+ + P	+ + P	+ - ?	+ + H	- -	- -	- -
Atherinidae — Атеринові							
<i>Atherina boyeri pontica</i> (Eichwald, 1831) — <i>Атерина чорноморська</i>	+ + H	+ + ?	+ + 3	+ + 3	- -	+ + ?	- + B
Adrianichthyidae — Адрианіхтові							
<i>Oryzias sinensis</i> Chen, Uwa et Chu, 1989 — <i>Медака китайська</i>	- -	- -	- -	- -	- -	- + B	- -
Poeciliidae — Гамбузієві							
<i>Gambusia holbrooki</i> (Girard, 1859) ? — <i>Гамбузія хольбрукська</i>	- -	- -	- -	+ - B	- -	- -	- + B
Gasterosteidae — Колючкові							
<i>Pungitius platygaster platygaster</i> (Kessler, 1859) — <i>Багатоголко-ва колючка південна</i>	+ + 3	+ + 3	+ + 3	+ + 3	- + H	+ + 3	- + B
<i>Gasterosteus aculeatus</i> Linnaeus, 1758 — <i>Триголкова колючка звичайна</i>	+ + 3	+ + 3	+ + 3	+ + 3	- -	+ + 3	+ + H
Syngnathidae — Голкові							
<i>Syngnathus abaster nigrolineatus</i> (Eichwald, 1831) — <i>Морська голка пухлощока чорноморська</i>	+ + 3	+ + H	+ + H	+ + 3	+ + P	+ + 3	- + B
Cottidae — Рогаткові							
<i>Cottus gobio</i> Linnaeus, 1758 — <i>Бабець звичайний</i>	+ + H	+ + 3	- -	- -	+ - ?	- -	+ - ?
<i>C. roeselopus</i> Heckel, 1837 — <i>Бабець строкатоплавецевий</i>	+ + 3	+ + 3	- -	- -	- -	- -	- -
Centrarchidae — Центрархові							
<i>Lepomis gibbosus</i> (Linnaeus, 1758) — <i>Сонячна риба синьозяброва</i>	- + B	- + B	- + B	- + B	- -	- -	- + B
Percidae — Окуневі							
<i>Sander lucioperca</i> (Linnaeus, 1758) — <i>Судак звичайний</i>	+ + 3	+ + 3	+ + H	+ + 3	+ + H	+ + H	- + B
<i>S. volgensis</i> (Gmelin, 1789) — <i>Судак волзький</i>	+ + ?	+ -	+ -	+ + H	+ -	- -	- -
<i>Perca fluviatilis</i> Linnaeus, 1758 — <i>Окунь звичайний</i>	+ + 3	+ + H	+ + 3	+ + 3	+ + 3	+ +	- + B
<i>Zingel zingel</i> (Linnaeus, 1766) — <i>Чоп звичайний (Чоп великий)*</i>	+ + P	+ + P	- -	- -	- -	- -	- -
<i>Z. streber</i> (Siebold, 1863) — <i>Чоп малий*</i>	+ + P	- -	- -	- -	- -	- -	- -

продовження таблиці 2

Вид, підвид	Ріки та їх басейни						
	Дунай	Дністер	Південний Буг	Дніпро	Сіверський Донець	Північне Приазов'я	Крим
Percidae – Окуневі							
<i>Percarina demidoffii</i> Nordmann, 1840 – Перкаріна чорно-морсько-азовська	++Н	+ – ?	+ –	++Р	--	--	--
<i>Gymnocephalus cernuus</i> (Linnaeus, 1758) – Йорж звичайний	++З	++З	++Н	++З	++Н	++	-+В
<i>G. baloni</i> Holcik et Hensel, 1974 – Йорж Балона	-+Н	--	--	-+	--	--	--
<i>G. schraetser</i> (Linnaeus, 1758) – Йорж смугастий*	++Н	--	--	--	--	--	--
<i>G. acerinus</i> (Gueldenstaedt, 1774) – Йорж носар	--	++Р	--	++Н	++Н	--	--
Odontobutidae – Головешкові							
<i>Percottus glenii</i> Dybowski, 1877 – Головешка ротань	-+В	-+В	--	-+В	--	--	--
Gobiidae – Бичкові							
<i>Pomatoschistus minutus elongatus</i> Canestrini, 1861 – Бичок-лисун малий довгастий	++Р	--	--	--	--	--	--
<i>P. marmoratus</i> (Risso, 1810) – Бичок-лисун мармуровий	++Н	--	--	--	--	++	--
<i>Knipowitschia longicaudata</i> (Kessler, 1877) – Бичок-кніповічя довгохвостий	++Р	--	++Р	++Р	--	--	--
<i>K. caucasica</i> (Berg, 1916) – Бичок-кніповічя кавказький	++Р	+ – ?	+ – ?	+ – ?	--	-+	--
<i>Neogobius melanostomus</i> (Pallas, 1814) – Бичок кругляк	++З	++З	++З	++З	++З	++З	-+В
<i>N. ratan</i> (Nordmann, 1840) – Бичок ратан	++?	--	++?	++?	--	--	--
<i>N. eurcephalus</i> (Kessler, 1874) – Бичок рижик	++	++?	++?	--	--	++	-+В
<i>N. platyrostris</i> (Pallas, 1814) – Бичок губань*	++	++Р	++Н	++Н	--	--	--
<i>N. kessleri</i> (Günther, 1861) – Бичок головач	++	++Н	++Н	++Н	--	--	--
<i>N. syrman</i> (Nordmann, 1840) – Бичок сірман	++	++	++Р	++Н	--	++	--
<i>N. fluviatilis fluviatilis</i> (Pallas, 1814) – Бичок пісочник чорноморсько-азовський	++З	++З	++З	++З	++З	++З	++Н
<i>N. gymnotrachelus gymnotrachelus</i> (Kessler, 1857) – Бичок гонець	++	++З	++Н	++Н	+ –	++	--
<i>Mesogobius batrachcephalus</i> (Pallas, 1814) – Бичок-мезогобіус жабоголовий	++	+ –	++Н	++Н	--	++	--
<i>Gobius niger</i> Linnaeus, 1758 – Бичок чорний	++	+ –	--	--	--	--	--
<i>G. orphiocephalus</i> Pallas, 1814 – Бичок трав'яник	++	+ –	--	--	--	-+	--
<i>Proterorhinus marmoratus</i> (Pallas, 1814) – Тупоносий бичок цуцик	++	++	++Н	++З	++Н	++	-+В

продовження таблиці 2

Вид, підвид	Ріки та їх басейни						
	Дунай	Дністер	Південний Буг	Дніпро	Сіверський Донець	Північне Приазов'я	Крим
Gobiidae — Бичкові							
<i>Caspiosoma caspium</i> (Kessler, 1877) — Бичок-каспіосома каспійський	--	--	+ -	++ P	--	--	--
<i>Benthophiloides brauneri</i> Beling et Pjin, 1927 — Бичок-пуголючка Браунера	++ P	--	+ - ?	++ P	--	--	--
<i>Benthophilus stellatus stellatus</i> (Sauvage, 1874) — Бичок-пуголювка зірчастий чорноморський	++ P	+ -	++ P	++ P	+ -	++	--
Pleronectidae — Камбалові							
<i>Platichthys flesus luscus</i> (Pallas, 1814) — Річкова камбала чорноморська, Глось	++ H	+ - ?	+ -	++ ?	--	++	--

бичкових і 9 видів окуневих; в Дністрі їх відповідно 35, 13 і 8; в Південному Бузі — 28, 15 і 5; в Дніпрі — 33, 14 і 8; в Сіверському Дінці — 29, 5 і 5; в річках Північного Приазов'я — 27, 11 і 3; в річках Криму, головним чином за рахунок вселенців, 23, 4 і 3 види (табл. 2).

За останні 40 — 50, чи й більше років іхтіофауна прісноводних водойм поповнилася 18 видами і підвидами риб 9 родин: *P. spathula*, *R. frisii kutum*, *H. molitrix*, *A. nobilis*, *M. piceus*, *P. parva*, *C. idella*, *I. bubalus*, *I. cyprinellus*, *I. niger*, *I. punctatus*, *A. nebulosus*, *S. fontinalis*, *S. gairdneri*, *O. sinensis*, *G. affinis*, *L. gibbosus* і *P. glenii*, які були інтродуковані або проникли самостійно, причому десять з них вже натуралізувалися в наших водах (принаймні чотири — *L. gibbosus*, *P. parva*, *A. nebulosus*, *P. glenii* — небажані або шкідливі для місцевої іхтіофауни), а інші, враховуючи їх господарську цінність, вирощуються в прісноводних водоймах, але більшість з них потребує штучного розведення, оскільки вони не знаходять в наших водах необхідних умов для природного розмноження. Наведений перелік вселенців, мабуть, не є повним. Свого часу (30-і — середина 60-х рр. 20 ст.) робилося багато біологічно недостатньо обгрунтованих спроб акліматизувати сигових (Coregonidae): ставки Хмельниччини, озера Волині, водойми Середньо-Дніпровського рибного заказника, технічні водойми Донбасу тощо неодноразово заселялися проінкубованою ікром і молоддю *Ряпушки європейської* (так званого *Ріпуса ладозького*) — *Coregonus albula* (Linnaeus, 1758), *Пеляді* — *C. peled* (Gmelin, 1780), *Сига чирю* — *C. nasus* (Pallas, 1776), *Сига волховського* — *C. lavaretus baeri* Kessler, 1864, *Сига чудського* — *C. lavaretus maraenoides* (Poljakow, 1874), *Сига звичайного* (так званого *Сига лудоги*) — *C. lavaretus lavaretus* (Linnaeus, 1758), в кримські водосховища (Чорноріченське, Симферопольське, 1960, 1962 рр.) завозили *Форель севанську* — *Salmo ischchan* Kessler, 1877 (Salmonide) тощо, але вони не прижилися і більшість з них зникла з водойм. Для Шацьких озер вказується *Сиг чудський*, але не наводиться його морфологічна характеристика (Підпригора, та ін., 1994). Проте озера зариблялися різними ситами, яким властива дуже висока мінливість, і тому без спеціальних досліджень важко стверджувати про видовий статус цієї риби, і, відповідно, вона не включена до нашого списку. Окремо слід зупинитися на вселенцях водойм Криму. Серед них можна відмітити дві групи: перша — риби зарубіжної іхтіофауни, серед яких *P. parva*, *S. gairdneri*, *G. affinis*, *L. gibbosus* (вже увійшли до складу місцевої фауни) та *H. molitrix* і *C. idella* (використовуються рибицтвом), і друга — риби нашої іхтіофауни, які акліматизовані чи самостійно поширилися в Криму, куди

прийшли Північно–Кримським каналом (*L. idus*, *R. rutilus*, *S. erythrophthalmus*, *A. alburnus*, *L. delineatus*, *B. bjoerkna*, *A. brama*, *A. ballerus*, *R. amarus*, *C. carpio*, *C. carassius*, *C. auratus gibelio*, *Tinca tinca*, *S. glanis*, *A. boyeri*, *P. platygaster*, *S. abaster*, *S. lucioperca*, *P. fluviatilis*, *G. cernuus*, *N. eurycephalus*, *P. marmoratus*, *N. melanostmus*, можливо й інші), але долю багатьох з них треба уточнювати.

Аналіз сучасного стану умов існування міног і риб в прісних водах України вказує на багатообразний, невпинний і вкрай негативний вплив господарської діяльності на водойми, їх гідроценози, гідросферу загалом та деградацію водойм. Ми лише торкнемося цього питання, оскільки йому присвячені численні публікації, і воно потребує окремого розгляду. Так, якість води більшості прісноводних водойм за ступенем хімічного і бактеріального забруднення класифікується як вода «забруднена» і «брудна» (IV – V клас якості), а найбільш складним є екологічний стан водойм басейнів Дніпра, Сіверського Дінця, річок Північного Приазов'я, деяких притоків Дністра та ін., де якість води відповідає класу «дуже брудна» (VI клас якості) (Основні напрямки..., 1999). З 62 проаналізованих басейнів малих річок, які репрезентивно представляли певну територію і фізико–географічний район, з оцінкою екологічного стану «добрий» не виявлено жодної річки, з оцінкою «незначні зміни» – тільки 1, «задовільний» – 6 (10 % усіх досліджених), «паганий» – 25 (40 %), «дуже поганий» – 19 (31 %) і «катастрофічний» – 11 (18 %), тобто екологічний стан 89 % розглянутих басейнів характеризується від «паганого» до «катастрофічного» і в певній мірі така оцінка поширюється на всі малі річки України (Яцик, 2003). До цього можна додати такі негативні фактори як надмірне зарегулювання річок і спрямлення їх русел, осушення заплави, вилучення гравію, піску, гальки, вирубка лісів, радіоекологічні проблеми водойм, викликані наслідками аварії на Чорнобильській АС, робота потужних атомних електростанцій в басейнах Дніпра, Південного Бугу і Дунаю та багато ін. Про погіршення умов життя у водоймах свідчать і наші дані щодо скорочення ареалів або зникнення в окремих басейнах багатьох риб та зниження їх чисельності (табл. 2).

Незважаючи на те, що в Україні чимало робиться для охорони тваринного світу, є всі підстави наголосити на низькому рівні природоохоронної роботи на водоймах. Для підтвердження цього наведемо лише один факт: важливу роль у збереженні біорізноманіття відіграють заказники, яких в Україні загалом 2538, але спеціалізованих іхтіологічних тільки 29, тобто ледь більше 1 %, в той час, як орнітологічних – 115, ландшафтних – 419, ботанічних – 728 і т. п. (Леоненко, Стеценко, Водний, 2003). До Червоної книги України (1994) занесено лише 21 таксон прісноводної іхтіофауни (разом з морськими – тільки 34), причому три з них – *A. nudiventris*, *A. sturio* і *V. vimba tenella* вже повністю зникли. Виходячи з одержаних нами результатів, список червонокнижних видів може бути значно розширений і включати додатково такі таксони: *Acipenser gueldenstaedtii*, *A. stellatus* (родина Acipenseridae), *Leuciscus leuciscus leuciscus*, *Chondrostoma variable*, *Alburnoides bipunctatus rossicus*, *Chalcalburnus chalcoides mentoides*, *Phoxinus phoxinus*, *Pelecus cultratus*, *Gobio gobio krymensis*, *Romanogobio albipinnatus*, *R. kesslerii*, *Barbus barbus barbus*, *B. waleckii*, *B. petenyi* (Cyprinidae), *Cobitis melanoleuca*, *Sabanejewia aurata aurata* (Cobitidae), *Sander volgensis*, *Percarina demidoffii*, *Gymnocephalus baloni*, *G. acerinus* (Percidae), *Neogobius eurycephalus*, *Caspiosoma caspium*, *Benthophiloides brauneri*, *Benthophilus stellatus stellatus* (Gobiidae), можливо й деякі інші.

Висновки

Відповідно до «Міжнародного кодексу зоологічної номенклатури», (2000) та сучасних вимог іхтіологічної науки і українського правопису, внесені необхідні зміни і уточнення в латинські і українські назви окремих підвидів, видів і родів, року і автора першоопису тощо.

У прісноводних водоймах України зареєстровано 114 видів міног і риб 72 родів, 26 родин і 16 рядів з домінуванням родин корошових (42 види), бичкових (16), і окуневих (10 видів); зі складу іхтіофауни повністю випали три таксони. Порівняльний побасейновий аналіз показав, що найбільше різноманіття риб характерне для басейнів Дунаю (97 видів), Дністра (85) та Дніпра (84) і зменшується на схід.

За останні 40—50 років іхтіофауна поповнилася 18 видами і підвидами риб, які інтродуковані або проникли в наші водойми самостійно; 10 з них вже частково або повністю натуралізувалися, а інші в більшій чи меншій мірі вирощуються у ставках, водосховищах тощо. Видовий список вселенців потребує подальшого уточнення, оскільки після їх не завжди санкціонованої інтродукції доля багатьох з них невідома.

Можна констатувати, що основним фактором, який, безумовно, негативно впливає на гідроценози, є господарська діяльність, під впливом наслідків якої в річкових басейнах і інших прісноводних водоймах, які екологічно деградовані або деградують, відбулися і відбуваються помітні зміни в іхтіофауні, про що свідчать і наші дані: спостерігається перерозподіл видового складу, помітно скорочують свою чисельність, в окремих випадках стають дуже рідкісними або нечисленними, на окремих ділянках зникаючими чи зниклими деякі види, що у великій мірі збіднює різноманіття рибного населення і свідчить про незадовільну охорону риб.

- Аннотированный каталог круглоротых и рыб континентальных вод России / Отв. ред. Ю. С. Решетников. — М. : Наука, 1998. — 222 с.*
- Берг Л. С. Рыбы пресных вод СССР и сопредельных стран. Ч 3. — М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. — С. 937—1381.*
- Богущая Н. Г., Насека А. М. Каталог бесчелюстных и рыб пресных и солоноватых вод России с номенклатурными и таксономическими комментариями. — М. : Товарищество научн. изданий КМК, 2004. — 389 с.*
- Волюшкевич О. М. Анотований список риб Дунайського біосферного заповідника // Біорізноманітність Дунайського біосферного заповідника, збереження та управління / Кол. авт. — К. : Наук. думка, 1999. — С. 564—567.*
- Денищик В. А. Современное состояние фауны рыб бассейна среднего течения Северского Донца: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Киев, 1994. — 24 с.*
- Дирипаско О. А. Анализ состава ихтиофауны малых рек северного Приазовья в связи с геоморфологическими особенностями их бассейнов // Гидробиол. журн. — 2002. — 38, № 3. — С. 52—58.*
- Колушев І. І. Короткий визначник риб Закарпатської області УРСР. — Ужгород : Вид-во Ужгородського ун-ту, 1949. — 33 с.*
- Линдберг Г. У., Герд А. С. Словарь названий пресноводных рыб СССР на языках народов СССР и европейских стран. — Л.: Наука, 1972. — 368 с.*
- Леоненко В. Б., Стеценко М. П., Водний Ю. М. Додаток до атласу об'єктів природно-заповідного фонду України. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. — 119 с.*
- Маркевич О. П., Короткий Й. І. Визначник прісноводних риб УРСР. — К. : Рад. шк., 1954. — 208 с.*
- Маркевич О. П., Татарко К. І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: термінологія і номенклатура. — К. : Наук. думка, 1983. — 412 с.*
- Международный кодекс зоологической номенклатуры. Издание четвертое. — СПб., 2000. — 222 с.*
- Мовчан Ю. В., Манило Л. Г., Смирнов А. И., Щербуха А. Я. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. — Киев : Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2002. — 342 с.*
- Мовчан Ю. В. Современный видовой состав круглоротых и рыб бассейна реки Тисы в пределах Украины // Вопр. ихтиологии. — 2000. — 40, № 1. — С. 121—123.*
- Мовчан Ю. В. До іхтіофауни басейну нижньої течії Дунаю в межах України // Вісн. нац. наук.-природн. музею. — 2001. — № 1. — С. 138—141.*
- Основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (Затверджено Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року № 118/98-ВР). — Київ, 1999. — 93 с.*
- Підпригора Л. М., Горун А. А., Матейчик В. І., Цвид В. І. Риби Шацького національного природного парку. — Шацький нац. парк : Світязь, 1994. — С. 191—194.*
- Третьяков Д. К. Визначник круглоротих і риб УРСР. — К. : Вид-во АН УРСР, 1947. — 112 с.*
- Український правовис. — К. : Наук. думка, 2004. — 238 с.*
- Фауна України. РИБИ. Т. 8. Вип. 1. / Павлов П. Й. — К. : Наук. думка, 1980. — 352 с.*

- Фауна України. РИБИ. Т. 8. Вип. 2. Копрові. Ч. 1.* / Мовчан Ю. В., Смірнов А. І. — К. : Наук. думка, 1981. — 428 с.
- Фауна України. РИБИ. Т. 8. Вип. 2. Ч. 2.* / Ю. В. Мовчан, А. І. Смірнов, — К. : Наук. думка, 1983. — 360 с.
- Фауна України. РИБИ. Т. 8. Вип. 3.* / Ю. В. Мовчан — Киев: Наук. думка, 1988. — 368 с.
- Фауна України. РИБИ. Т. 8. Вип. 4.* / А. Я. Щербуха — К. : Наук. думка, 1982. — 384 с.
- Фауна України. РИБИ. Т. 8. Вип. 5.* / А. И. Смирнов — Киев: Наук. думка, 1986. — 320 с.
- Худий О. І.* Зміни в іхтіофауні різних ділянок Дністра під впливом антропогенних чинників // Гидробиол. журн. — 2002. — **38**, № 6. — С. 33–39.
- Яцик А. В.* Екологічна ситуація в Україні і шляхи її поліпшення. — К. : Оріяни, 2003. — 84 с.
- Червона книга України. Тваринний світ.* — Київ : Укр. енциклопедія, 1994. — 464 с.
- Eschmeyer W. N.* Catalog of fishes. — San Francisco : California Academy of Sciences, 1998. — Vol. 1–3. — 2905 p.
- Kottelat M.* European freshwater fishes // *Biologia (Bratislava)*. — 1997. — Suppl. 5. — 237 p.
- Nelson J. S.* Fishes of the world (3 rd edition). — New York ; Singapore : J. Wiley & Sons, Inc., 1994. — 600 p.